

DAMİRA İBRAGİM*

Kazak Şair Şahkerim (Şakarim) Kudayberdiuli'nin Şiirlerinde Sevgili

Beloved in Kazakh Poet Şahkerim (Şakarim)
Kudayberdiuli's Poems

Ö Z E T

1858-1931 yıllarında yaşamış olan Şahkerim Kudayberdiuli klasik Kazak edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biridir. Çocukluk yıllarında annesinden Farsça öğrenen şair, doğu edebiyatı hayranıdır. Şahkerim Kudayberdiuli'nin şiirlerinde klasik sevgili tiplmesi Hâfız-ı Şîrâzî'den esinlenerek yazdığı şiirlerinde görülür. Şair, Batı edebiyatını da yakından takip etmiştir. Byron, Lermontov, Puşkin'i severek okumuş, aynı zamanda Hâfız-ı Şîrâzî, Firdevsî, Nevâî ve Fuzûlî'den etkilenmiştir.

Şahkerim Kudayberdiuli bir aşk şairidir. 1905 yılında hac farızasını yerine getirmiştir. Bu yolculuktan sonra şair, hakiki sevgiliye götüreceak aşk yoluna girmiş, hayatının kalan kısmını memleketinden uzakta, dağ başında inzivada devam ettirmeye karar vermiştir. Kazak okuru, Şahkerim Kudayberdiuli şiirleriyle daha önce pek âşinâ olmadığı sevgili tipliye tanışmıştır. Şairin sevgiliyle ilgili kullandığı ifadeleri ve benzetmeleri, örnek aldığı Divan şairlerinin eserlerinde mevcut olan unsurlardır; ancak Şahkerim'in üslubunu yansıtan, Kazak kültürünün yansımaları da görülür.

ANAHTAR KELİMELE R

Kazak şiiri, Şahkerim Kudayberdiuli, sevgili.

A B S T R A C T

Şahkerim Kudayberdiuli who lived between 1858 and 1931 is one of the pioneers of Kazakh Literature. Kudayberdiuli, who is taught Persian by his mother in his childhood, is an admirer of eastern literature. Among his poems, the classical beloved character is seen in the poems inspired by Hafız-ı Şirazi. He is also a follower of the western literature. Moreover, he reads Byron, Lermontov, Pushkin and he is affected by Hafız- Şirazi, Firdevsi, Nevai and Fuzuli.

Şahkerim Kudayberdiuli is a poet of love. He went to Mecca for hajj in 1905. After this journey, he found the way to reach real love and he decided to live in seclusion in the peak of a mountain far from his hometown for the rest of his life. Thanks to the poems of Şahkerim Kudayberdiuli, Kazakh readers have been introduced to the lover character with which they were not familiar before. The similes and expressions about love in his poems can be found in Divan Poets' works which he took as an example but time to time the effects of Kazakh culture reflecting Şahkerim's style can be also observed.

KEYWORDS

Kazakh poem Şahkerim Kudayberdiuli, lover.

1858-1931 yıllarında yaşamış olan Şahkerim Kudayberdiuli klasik Kazak edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biridir. Kazakların Sovyet sınırlarına dâhil olmasıyla birlikte özellikle sosyal bilimler alanında Doğunun düşünce tarzı ve İslâmî unsurları içeren her türlü çalışmaların

* Doç. Dr., Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul (dibragim@fatih.edu.tr).

neşri, hatta o tür eserlere atıfta bulunmak bile yasaklanmıştır. Dolayısıyla İslâm düşüncesi ve yaradılış felsefesi gibi meselelerin dile getirilmesi kısıtlanmıştır.

Şahkerim Kudayberdiuli, dönemin yasaklarını delmiş, bünyesinde yaşayan Müslüman Türk halklarını Doğu edebiyatı ve kültüründen uzaklaştırmayı hedefleyen SSCB Komünist Partisinin siyasî-ideolojik kararlarına boyun eğmemiştir (Kakişev 2007: 64). Meşhur şair Abay'ın rehberliğinde küçük yaştan itibaren Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki aşk destanlarını okuyan, annesinden çok iyi derecede Farsça öğrenen Şahkerim Kudayberdiuli tam anlamıyla bir Doğu edebiyatı hayranıdır. Şahkerim'in bu hayranlığı amcası Abay'ın temin ettiği Hâfız-ı Şirâzî gazellerini okumakla perçinlenmiştir. Şair sonraki yıllarda kendi deyişle Hoca Hâfız'dan (Sıdikov 2008: 76) esinlenerek şiirler de yazmıştır.

Şahkerim, klasik tarzdaki şiirlerini kırk yaşından sonra yazmıştır. Şair kendi hayat hikâyesini anlattığı Mutılğanın Ömirbayanı (Seysenbayev 2007: 3) adlı şiirinde hayatının son otuz yılında yazdıklarını kayda değer gördüğünden bahseder; çünkü o, bu dönemde daha çok düşünce eksenli eserler vermeye başlamıştır.

*Kırıktan soñğı kırımdı, smayın deseñ türimdi
Köreyin deseñ nurımdı, jıy-dağı okı jırımdı* (Şakarim 2008: 201).

“Benim kırk yaşından sonraki hâlimi anlamak ve eleştirmek; nûrumu görmek istersen (o yaştan sonra) yazdığım şiirlerimi topla ve oku” demiştir.

O dönem klasik Kazak edebiyatı konu ve muhteva olarak Doğu edebiyatının, üslup ve şekil olarak Rus edebiyatının, dolayısıyla Batı edebiyatının tesirinde gelişmiştir (Kabışulı vd. 2009: 21). Şahkerim Kudayberdiuli hem Doğu hem de Batı geleneklerinden beslendiğini şiirlerinde şu şekilde belirtmiştir:

*Oyatkan meni erte şığıs jırı, aynaday aykın boldı alem sırı,
Talpınıp orıs tilin üyrenüwmen nadandıktın tazarıp ketti kiri* (Şakarim 1988: 64).

“Doğu şiiri sayesinde hayata erken uyandım ve âlemin sırlarını ay-
nada temaşa eder gibi oldum. Rusçayı öğrenince de câhillik kirinden
arındım.”

*Aytkan sözi awruğa em, janğa kumar,
Tawıp aytkış tatti til sayrawşılar
Byron, Puşkin, Lermontov, Nekrasov
Hoca Hafız, Navai, Fuzuli bar (Şakarim 1998: 15).*

“Söyledikleri sözleri hasta için şifa, can için arzulanan lezzet gibi
olan tatlı dilli, yerli yerinde söz söyleyenler (kimler mi dersin? Onlar)
Byron, Puşkin, Lermontov, Hâfız-ı Şirâzî, Nevâî ve Fuzûlî’dir.”

Şahkerim Kudayberdiuli, 1905 yılının sonlarında İstanbul üzerinden
Mekke’ye hacca gitmiştir (Omarov 2008a: 34). Bu yolculuk şairin haya-
tında önemli bir başlangıçtır. Maceralarla dolu bu yolculuğun İstanbul
durağında Şahkerim değerli kazanımlar elde etmiştir (Mirzahmetuli
2007: 5). Şair bu yolculuk esnasında birçok samimî arkadaş bulmakla
kalmayıp derin bilgi içeren kitaplara sahip olduğunu bir şiirinde şöyle
açıklamıştır:

*Ğılmnun, dinnin kitaptarın; jazıptı türikşe barin.
Filosof bilgiş oyların sezindim birazın baykay
Parohodpen ay jürip jolda, ar elden kez kelgen molda.
On üş kün bop Stambolda kerek kitap tabılğan-ay!
Solarmen kirisip sözge joğarğı oy-maksatım özge
Tüsip sawle sokır közge awır tuman aşılıwı-ay!
Sol oydı bes jul jazdım arıdımı şarşadım azdım
İynemen köp kudık kazdım oyım, sıırım, jayım solay.
Neden barın, ne kılğan jön? Joğala ma jan ölgen son?
Bul üş oydı elemegen talap-oysız, eser bangı-ay! (Şakarim 2008: 137).*

“İlmî, dinî kitapların hepsini Türkçe yazmışlar, (birçoğunu okuya-
rak) felsefecilerin, mütefekkir bilginlerin fikirlerini öğrenmiş oldum.
Gemiyle bir aylık yolculuktan sonra İstanbul’a ulaştım, orada çeşitli
memleketlerden gelen mollalarla tanıştım. İstanbul’da aradığım kitapları
buldum. (Yeni arkadaşlarımla) fikir teatisinde bulundum. Hedefim yük-
sekti. Kör olan gözüme ışık görünmeye, önümdeki ağır sis kalkmaya
başladı. Oradan öğrendiklerimi beş yıl boyunca yazdım, çok yoruldu,

çok zayıfladım. İğneyle kuyu kazar gibi çalıştım; düşüncem, sırrım, durumum bundan ibaretti. Ben niçin yaratılmışım? (Bu hayatta) ne yapmalıyım? Can öldükten sonra tamamen kayboluyor mu? İşte bu üç meseleyi önemsemeyen kimse gayretsiz, düşüncesiz, (hiçbir şeyi anlamayan) ayyaşır.”

Bu dönüm noktasından sonra şair, hakiki sevgiliye götürecektir aşk yoluna girmiş, hayatının kalan kısmını memleketinden uzakta, dağ başında inzivada devam ettirmeye karar vermiş (Omarov 2008b: 64) ve ilahî aşkı terennüm eden şiirler, tefekkür mülâhazalı mensur eserler yazmaya başlamıştır. Hayatının sonuna kadar yazdığı bütün şiirlerinden Şahkerim Kudayberdiulı'nın bir aşk şairi olduğu, yaratılan her şeye aşk gözüyle bakmaya çalıştığı, hakiki mutluluğu ve ebediyeti arzuladığı anlaşılır:

*Bariñdi, nariñdi tirlikte bergeysin
Ğıybrat alar artına is kaldırsan
Şın bakıt, osımı uk, mangilik ölmeysin* (Şakarim 2008: 8).

“Sende (elinde) olan her şeyi bu dünyada (Hak uğrunda) vermeli-sin. Arkana ibretlik iş bırakmalısın. İşte hakikî saadet budur. Ancak böyle yaparsan ebedî hayatı kazanırsın.”

Bu tarihten sonra şairin hayatında Allah'a ulaşma özlemi ile dolu bir serüven başlar. Şair, dünya ve ahiret adına bildiklerini başkalarına öğretmek için şiiri bir vasıta olarak kullanır. O kâinatın yaratıcısına olan aşkını şiirlerinde açıkça belirtir. Şahkerim'in sevgilisi, Allah'tır.

Şairin ailesinden ve toplumdan uzaklaşması, kalan ömrünü münzevi olarak yaşamaya karar vermesi ve bu kararından asla vazgeçmemesi yakın çevresi ve toplum tarafından yadırganır. Ancak şair bu duruma açıklık getirmiştir:

*Taza oy oylay almaş üyde basım, oysız sinbes boyıma işken asım.
Oy jemisin teremin ölgenimşe ösektesin, kündesin meyli kasım* (Şakarim 2003: 45).

“Evde aklımı temiz düşünceye veremiyorum, tefekkür etmedikçe de hiçbir şeyin farkına varamıyorum (yediğimi içtiğimi hazmedemiyorum); ölene kadar tefekkür meyvesini toplayacağım, düşmanlarım ister

dedikodumu yapsınlar, ister haset etsinler benim artık bu yoldan geri dönmem imkânsız.”

Şahkerim Kudayberdiuli'nun klasik Türk edebiyatından etkilendiği, özellikle Fuzûlî ve Nevâî'yi yakından takip ettiği, hatta onları o güne kadar yaşamış Kazak şair ve ozanlarından üstün tuttuğu aşığıdaki dörtlüğünden anlaşılmaktadır:

*Burnğı bāyitşini bilemisiñ, men aytsam onuñ kim dep külemisiñ.
Sabırbay, Janak, Şöje, Kenşimbay dep, tük bilmey onan özge jüremisiñ.
Nawayı, Sağdı, Şamsi, Fuzuli bar, Saykali, Hoca Hafız, Firdowsilar.
Bayitşi, elden askan şeşen bolıp, Älemge sözdin nurın jayğan solar
(Şakarim 2008: 137).*

“Sen eski beyitçileri (şairleri) hiç bilir misin? Ben onları söylemeye başlarsam ‘onlar da kim?’ diye gülecek misin; yoksa Sabırbay, Janak, Şöje, Kenşimbay (gibi halk ozanlarının isimlerini verir), sadece onlarla yetinecek misin? Asıl şairler, herkesten üstün söz söyleyenler, dünyaya sözün ışığını yayanlar Nevâî, Sadî, Şemsî, Fuzûlî, Sayhalî, Hâfız-ı Şirâzî ve Firdevsî’dir.”

Şahkerim Kudayberdiuli şiirlerinin - özellikle içerik bakımından - klasik Türk şiirine benzediği söylenebilir. Şair aslında şiiri ahlâkî öğüt, hak ve hakikate davet yolunda bir araç olarak kullanmıştır. Zira o dönem Kazaklar arasında çok sık rastlanan makam mansıp sevdası, dünyevî hedefe ulaşmak için her şeyi mubah görme alışkanlığı, rüşvet, cehalet, düşüncesizlik, ahlâkî noksanlar gibi toplumsal marazlar şairi derinden düşündürmüştür. Şair şiirlerinde klasik Türk edebiyatına özgü edebî sanatlara müracaat eder, ancak Divan edebiyatının biçimsel kurallarına birebir riayet ettiği söylenemez.

Şahkerim Kudayberdiuli şiirlerinde sevgiliyle ilgili kullanılan ifadeler ve benzetmeler örnek aldığı Divan şairlerinin eserlerinde mevcut olan unsurlardır, dolayısıyla Türk edebiyatı için bir yenilik değildir. Ancak bu şiirler vasıtasıyla Kazak okuru daha önce pek aşına olmadığı sevgili tipiyle tanışmıştır. Zaman zaman Şahkerim'in kendine has üslubunu yansıtan, Kazak kültürünün yansımaları diyebileceğimiz orijinal benzetmeler de görülebilir.

Şahkerim Kudayberdiulı, sevgiliyi ifade ederken çok sık “yâr” (Kazakça deyişle jar) kelimesini kullanmıştır. Şahkerim Kudayberdiulı’nın gençliğinde yazdığı bazı şiirlerinde de sevgili tiplemesi vardır. Ancak bu çalışmamızda şairin sevgili tasavvurunu son dönem şiirlerinden vereceğimiz örneklerle açıklayacağız.

Şahkerim, her fırsatta kalbinin yâr ile münasebeti şiddetli iştiaqla istediğini, her durumda onunla mutabakat sağlamayı temenni ettiğini, sevgilinin muradını kollamaktan başka arzusunun olmadığını belirtmeye çalışmıştır. Şaire göre sevgili (jar), gören herkesi kendisine bağlayan büyücü, âşık ise o büyüün etkisiyle mecnuna dönen kimsedir:

*Bütün älem baylanğan stykrıña
Men jındandım asık bop sol nuriña.
Şirk, iman, şıkkan jan arman emes
Kolımdı bir tiygizsem burımıña (Şakarim 2008: 281).*

“Bütün dünya senin sihrinle büyülenmiş. Ben ise senin ışığına olan aşkımdan mecnun olmuşum. Şirk, iman, canımın çıkacak olması hiç umurumda değil. Yeter ki senin örgülü saçlarına elim bir değsin.”

*Jupar şaşkan tulımuñ bir birine örilgen
Jete almadı bilimim nege nurlı köringen.(Şakarim 2008: 70)*

“(Ey, Sevgili!) Senin hoş kokulu iki yüzüne doğru sarkan (tulım) saçların bir birine sarılarak örülmüştür. Neden bu kadar nurlu göründüğünü anlamaya benim bilgim yetmiyor.”

Şahkerim’in sevgilisi uzun örgülü saçlıdır. Kazakçada uzun örgü anlamına gelen *burım*, Kazak kültüründe değişmez güzellik unsurlarından biridir. Kazak kültürünün genel kabullerine göre uzun saç sadece güzelliğin değil, edebinin de göstergesidir. Ayrıca beyitte geçen *tulım* kelimesi küçük kız çocuklarında iki yanağı kapatacak şekilde aşağı doğru sarkan saç demektir. *Tulım* küçük kızlarda genelde yabancı kimselerin nazarından koruyacağına inanılarak açık bırakılır. *Tulımın* örülmüş olması, sevgilinin olgunluğa eriştiğinin belirtisidir. Şair, olgun, edepli, uzun *burımlı* (örgülü saçlı), yanaklarına doğru uzanan *tulımı* olan ve güzelliği göz kamaştıran sevgilisi karşısında deliye döner, ancak kimsenin bu güzelliğe nazar etmesini de istemez. Kazak kültürüne göre *tulım*,

genç ve bekâr kızların özelliğidir. Şair, kadınlara has bu kadar güzellik unsurlarını saydıktan sonra, bu tür tasvirlerle alışık olmayan okuyucularına sevgiliden kastının kadın olmadığını belirtmek ihtiyacı hissetmiştir:

*Meniñ jarım kız emes, hakiykattıñ şın nurı
Onı sezer siz emes, közden tasa bul sırası* (Şakarim 2003: 68).

“Benim yârim kız değildir; o hakikatin, hakkın ışığıdır. Onun sırrını göz göremez, bu yüzden siz bunu algılayamazsınız.”

Sevgili aşırı zengin kimseye benzetilir; onun zenginliği olan nurlarından bir kısmını zekât olarak fakirlere dağıtması gerekir. Fakir bir dilenci olan âşık, sevgiliye bu farzı yerine getirmesi gerektiğini hatırlatarak, ondan şu mısralarla nur talebinde bulunmaktadır:

*Nurğa baysın, nuriñnan zeket parız
Men kedeymin nur surap kıldım arız.
Bir karasan tiriler öli denem
Karamasan moynuñda keter karız* (Şakarim 2008: 281).

“Sen bir nur zenginisin, dolayısıyla nurundan zekât vermen sana farzdır. Ben ise fakirim, nûr isteğimi arz ediyorum. Senin bir bakışınla ölü tenim dirilir. Şayet bakmazsan (farzı yerine getirmediğinden dolayı) sen borçlu kalırsın.”

Şairin sıkça kullandığı, o dönem Kazak edebiyatında bir yenilik olan hüsn-i talil sanatı aşağıdaki şiirde açıkça görülmektedir. Klasik Türk şairlerinde olduğu gibi Şahkerim bu şiirinde ayın hilal ve dolunay şekillerini almasını, güneşin doğuşu ve batışını farklı sebeplere bağlayarak anlatmıştır. Sevgiliyle boy ölçüşmeye kalkışan ayın, bu âsi hareketi yüzünden pişman olduğunu ama iş işten çoktan geçtiğini, üzüntüsünden dolayı gittikçe zayıfladığını ve yüzünde lekeler oluştuğunu şu mısralarda belirtmiştir:

*Äbden tolıp jarık ay, joğarılap örledi
Talasıp jarğa baykamay nuri kemin körmedi.
Jar kiyesi atkan son sekipil tüsti betine
Asılık aytıp şatkan son kayaw tüsti şetine.
Kün sayın ketti şeginip ketile berdi ketile
Uyalıp äbden jeñilip jete almadı niyetine.*

Karmaktay beli bügildi talasuwdan tüñildi

Janı şıktı jıǵıldı talaştı eken nesine (Abdiǵaiyulı 2008: 31).

“Parlak ay iyice dolunay şeklini aldı ve yükseldikçe yükseldi. Kendi nurunun noksanlığını fark etmeyerek sevgiliyle yarışmaya kalktı. Sevgilinin kahrına uğrayınca yüzü çillendi. Âsi davranıp ileri geri konuşunca kenarına bir leke düştü. Her geçen gün uzaklaştıkça uzaklaştı ve inceldi. Sonunda amacına ulaşamadı, utanç içinde mağlup oldu. Beli büküldü ve bir oltaya benzedi. Sonunda sevgiliye kafa tutmaktan vazgeçti ve canı çıktı. (Keşke) hiç (böyle bir şeye) girişmeseydi.”

Yukarıdaki mısralardan sevgilinin kutsal olduğu anlaşılır. Kazak düşüncesine göre, kutsal olarak bilinen hiçbir şeye – Tanrı, manevî olarak telakki eden kimse, söz, bazı mekânlar, bazı hayvanlar, ekmek vs. her ne olursa olsun - karşı gelinmemeli (Kamalaşulı 2005: 38); onunla ilgili olumsuz düşünülmemeli, kötülük yapılmamalı ve kötü söz söylenilmemelidir. Çünkü kutsal olan aynı zamanda kahhar sıfatını haizdir. Şayet kutsala karşı olumsuz davranışta bulunulursa bedelinin ağır ödeneceğine dair inanış mevcuttur. Yukarıdaki şiirde kullanılan *kiyesi atuw* ifadesi, kahrına uğramak anlamında bir deyimdir. Ay, kutsal olan sevgiliye asi davranmakla onun kahrını üzerine çekmiş ve düşüncesizliğin bedelini canıyla ödemiştir.

Şiirin devamında ise olup bitenlerden ders almayıp böbürlenen güneşin sevgiliye mağlup düşmesi anlatılmaktadır. Şair, Kazakçayı çok iyi kullanmıştır. Aşağıdaki mısralarda utancından kaçacak delik aramak, yerin dibine girmek gibi deyimleri ustaca kullandığı görülmektedir. Nitekim kendisini aydan daha üstün, sevgiliden daha güzel gören güneşin akıbeti daha feci olmuş, güneş utancından kaçacak delik aramış ve yerin dibine batmıştır:

Ay ölgen son kün şıktı, men jeñemin onı dep

Aydan göri men mıktı bolmadı aydın jolı dep.

Jarım nurın şaştı da kün betine karadı

Kün uyalıp kaştı da tım tömendep baradı.

Nurın sürtip topırakka zäresi abden uştı da

Kaşarın bilmey kay jakka tıǵıldı jerge tüsti de” (Şakarım 2008: 47).

“Ay ölünce güneş çıktı ve ‘ben onun (sevgilinin) üstesinden gelirim’ dedi; çünkü ben aydan daha güçlüyüm, ay şanssız çıktı. (O öyle deyince) Benim Sevgilim ışık saçarak güneşin yüzüne baktı. Güneş (bu dediklerinden) utanarak aşağı doğru inmeye başladı. Sonra ışınlarıyla toprağa toslayarak durdu ve nereye kaçacağını şaşırıldı. (Sonra) yerin altına saklandı.”

Şiirin devamında şair, yârinin büyüklüğünü anlatmak için *Kur’ân-ı Kerîm*’de Hz. İbrahim’in Allah’ı aramasını konu edinen ayetlere¹ şu beyitte telmihte bulunmuştur:

*Meniñ jarım kanday jar, ay öldi de kün kaştı
Mağmasın baykañdar sırlı sözim sırdı aştı* (Şakarim 2008: 48)

“Benim sevgilim nasıl bir güzeldir ki, onun karşısında ay öldü, güneş kaçtı. Bu söylediklerimin anlamını iyice düşünün, çünkü benim sırlı sözlerim gerçek sırrı açtı.”

Anlaşılan o ki, Şahkerim her şeyde ilahî aşkın bir parçasını bulmuştur. Dünyanın geçici olduğunu bilen âşık varlığını mutlak varlıkta yok etmeyi dilemektedir. Zira o, kâinattaki her şeyin Allah’ın tecellisi ile vücut bulduğunu anlamıştır. Devam eden mısralarda yine sözü edilen sevgilinin ‘iyiliği de, kötülüğü de yaratan’ ilahî sevgili² olduğunu açıkça vurgulamıştır:

*Kimge kelse bir päle jar jibergeñ kölenke
Jaksılık bolsa eger de jar nûrman bir sawle* (Şakarim 2008: 48).

¹ Konuya ilişkin Kur’an ayetleri için bk. “Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. ‘İşte Rabbim!’ dedi. Yıldız batınca da, ‘Ben öyle batanları sevmem’ dedi. Ay’ı doğarken görünce de, ‘İşte Rabbim!’ dedi. Ay da batınca, ‘Ant olsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse mutlaka ben de sapıklardan olurum’ dedi. Güneşi doğarken görünce de, ‘İşte benim Rabbim! Bu daha büyük’ dedi. O da batınca (kavmine dönüp), ‘Ey kavmim!’ Ben sizin Allah’a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım’ dedi. ‘Ben hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben Allah’a ortak koşanlardan değilim.” 6/(76-79).

² Konuya ilişkin Kur’an ayetleri için bk. “Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır. Onlara bir iyilik gelirse, ‘Bu, Allah’tandır’ derler. Onlara bir kötülük gelirse, ‘Bu, senin yüzündendir’ derler. (Ey Muhammed!) De ki: ‘Hepsi Allah’tandır.’ Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar! 4/(78).

“Her kime bir kötülük geldiyse o sevgilinin gönderdiği bir gölgedir. Her kim bir iyilikle karşılaştıysa o da sevgilinin nurundan bir huzmedir.”

Şiirin son iki mısraında *Kur’an-ı Kerim*’de geçen “yaratılanlardan aklını kullananlar için, düşünen toplum için ayetler vardır” mealindeki birçok ayete³ telmih yapıldığı görülmektedir:

Bul âlemniñ är türi bölek emes eş biri.

Bäri de Jardıñ bir sırtı ne köleñke ne nurı (Şakarim 2008: 48).

“Bu âlemde her ne varsa her şey için bu geçerlidir; yani yaratılan her şey Sevgilinin bir sırrıdır; ya gölgesidir veya nurudur.”

Şair, aşağıdaki beyitte hayat denilen kervansarayın başı olan sevgili karşısındaki durumunu özetlemiştir. Bu sarayın hizmetlisi konumundaki âşık, dinlenmeksizin çalışan bir hamaldır.

Jardıñ konak üyünde tınıştık kayda, tıñ kayda?

Konrawlatıp küñ tünde dep tur ‘ayda, jük bayla’ (Şakarim 2008: 148).

“Sevgilinin konukevinde dinlenmek, nefeslenmek diye bir durum söz konusu değildir; gece gündüz ziller çalınır ve ‘hadi yükleri bağla!’ diye sürekli emredilir”

Şahkerim’in şiirlerindeki sevgilinin dış özellikleri Divan şiirindeki sevgilinin vasıflarıyla genelde örtüşmektedir. Sevgili etrafına ışık saçan, kaşları yay, kirpikleri ok gibi, saçları tuzağa benzeyen, yüzü bü-

³ Konuya ilişkin Kur’an ayetleri için bk. “Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.” Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.” 16/(69); “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.” 30/(21); “Allah (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.” 39/(42); “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır.” 45/(13).

yülü bir güzeldir. Âşık, kara gözlerin tesirinden hiç kurtulamamakta, sırlı dudakları iştihakla arzulamaktadır:

*Nurına kün nuri jetpes, kası – jay, kirpiği ok rettes
Könilden sureti ketpes, jüzi – sıykır, şaşu tuzak.
Kara közi ötip oyğa aseri jayılp boyğa
Turğanday şakırıp toyğa boyımda jok sabır-turak.
Erinde kıym sır bar janım soğan tım untızar (Şakarim 2008: 255).*

“Sevgilinin ışıkları güneşin ışıklarından çok fazladır. Kaşı yaya, kirpiği oka benzer. Yüzü sihirli, saçları tuzak olan sevgilinin hayali hep gönüdedir. Siyah gözleri düşünceyi esir almış, tesiri bütün vücudu sarmıştır. Sanki (âşığı) düğüne davet ediyor gibi, (âşıkta) hiç sabır kalmadı. Onun dudaklarında ise çok çetin bir sır var, âşığın canı aşırı derecede onu arzulamakta.”

Letafeti ve güzelliği dillere destan olan sevgilinin soyut özellikleri Divan şiirindeki benzetmeleri andırır. Sevgili mağrur, acımasız, cevri ü cefa çektiren, merhametsiz bir zalim hatta kana susamış bir cellat olarak karşımıza çıkar. Bütün bu özellikler karşısında şaşkın âşık çektiği eziyetlere rağmen vefakâr ve fedakâr olarak kalmayı başarır. Mazlum ve mağdur âşık gördüğü işkenceden memnundur; sevgilinin mahallesini terk etmeyi aklının ucundan bile geçirmemektedir:

*Jan deneden jalıktı ‘jandı al’ dedim jarıma
‘Ol sasığan balık-tı, kim kumar’ dedi janına.
‘Sasıp ketse janımdı taza suwmen juwayın
Appak kılıp tanımdı dedim kayta tuwayın (Şakarim 2008: 111).*

“Sevgiliye ‘Canım tenimden bıktı, usandı ne olursun canımı al’ diye yalvardım. ‘Senin kokuşmuş balık gibi olan canın kime lazım?’ diye cevap verdi. ‘Kokuşmuşsa canımı temiz suyla yıkayayım, tenimi adeta yeni doğmuş gibi tertemiz edeyim’ dedim.”

*Kayterimdi bilmedim jar biler dep kısıldım
Ömiri közge ilmedim kanjarğa moyın usındım (Şakarim 2008: 112).*

“Ben ne yapacağımı bilemedim; sevgilim içine düştüğüm (şaşkın) durumu anlayacak diye zorlandım. Hayattan vazgeçerek (sevgilinin elindeki) hançere kendi rızamla boynumu uzattım.”

*Şaptı jarım basımdı aram kanım tögildi
Napsi darğa asıldı o da jannan tüñildi* (Şakarim 2008: 112).

“Sevgilim kafamı kesti de haram kanım döküldü. Nefis darağacına asıldı, o da candan vazgeçti.”

*Öz jarına şapkızdım bas karızı mende jok
Janğa jarın tapkızdım armansız mendey pende jok* (Şakarim 2008: 113).

“Sevgilinin kendisine kestirdiğim için kafa borcumdan kurtuldum. Canla sevgiliyi buluşturdum; benden daha şanslısı var mı?”

*Jendet közin mağan sal, imanum men janımdı al
Jaña jan men iman sal, kayta jarat rahım kıl* (Şakarim 2008: 141).

“Hey cellat (olan sevgili), bana bak, benim imanımı ve canımı al. Bana yeni can ve iman vererek tekrar yarat, merhamet et bana.”

Şair, cellat olan sevgiliden hiç ümit kesmemiş, hatta ondan merhamet dilenerek tezat yapmıştır; çünkü o dünyevî arzulardan tamamen sıyrılmış ve fenafillahı gaye-i hayâl edinmiştir. Burada anlatılanlar bir bakıma Şahkerim Kudayberdiuli’nün hayatıyla paralellik arz etmektedir:

*“Es jıyuvım boldı kıyın, esirkedi keldi jar
Kıldı rahım ömir üyin öz basıma kulatıp”* (Şakarim 2008: 228).

“Benim kendime gelmem çok zordu; sevgili beni esirgedi. Hayat evimi başıma yıkararak bana merhamet eyledi.”

Şair, asıl amacının hakiki sevgiliye ulaşmak olduğunu, Hak cemâline nail olmanın dışında başka bir hedefinin olmadığını, bu yolda kendini, nefsinin sıfırladığını anlatmış ve şiirlerini okuyanlara bu yolu seçmeleri için telkinde bulunmuştur. Yalan dünyanın hevesi peşinde koşmanın hiçbir fayda vermeyeceğini, zira peygamber ve sahabelerinin bile dünyayı bırakıp sevgilinin diyarına göçtüklerini belirtir. Şaire göre, aklını kullanan kişinin yapması gereken tek şey, bir an önce dünyayı talak etmek ve sevgiliye götüreceği yolda ilerlemektir:

*Tıyanak körme jalğandı, kuwa berme armandı
Payğambar men sahaba, sen tügil sodan kalğan-dı.
Esin barda elin tap barğanda kirer jerin tap.*

*Jaratkannın kulısın jaǵatuǵın ebin tap.
Jalǵandı talak kılıpsıñ, bas-ayaǵın bilipsiñ.
Esi şıkkın kisidey kur sandalıp jürripsin (Şakarim 2008: 18).*

“Her şeyi dünyadan ibaret zannetme, heveslerinin peşinden koşmaya son ver. (Sen kim oluyorsun ki) Bu dünya peygamber ve sahabelelerine bile vefa göstermemiştir. Aklın yerindeyken asıl yurdunu bul, oraya gidince gireceğin kapıyı belirle. Yaradan'ın kulu olduğunu unutma, öyleyse onun hoşuna gidecek işler yap. Yalan dünyayı talak etmişsin (bu seviyeyi kavraman çok iyi), başını sonunu anlamışsın, bu güne kadar geçirdiğin günlerine yazık, ne kadar boş geçirmişsin.”

Şair, hakiki sevgiliye ulaşmanın yolunun sarhoş olup kendinden geçmekten, kıyametin kopmasından geçtiğini söylemektedir. Şiirlerde sarhoş edici içki anlamında Kazakların yakından bildikleri unsurlar kullanılmıştır. Âşık, bazen sarhoş olmak için yoğun alkollü olan *arak'ı*, bazen kırmızı şarabın muadili olan *kızıl arak'ı*, bazen geleneksel bir içecek olan *kırmızı* ister. Sarhoşluk, âşığın başlıca özelliklerinden biridir. Âşık, cehennemden ateşini bile sevgilinin ışığı olarak bilir:

*Ajal maǵan arak bersen, keimey mas bolıp ölsem.
Kıyamette türegelsem, ayıkpay kuwanıp jürsem.
Suraw mastan alınbasa, künam kirge salınbasa
Dozak otı jalındasa, onu jar nurı dep bilsem.
Kıyal emes tileğim şın bul imannan tabılmas min.
Körer edin talay sırn jüregimdi jarıp tilsem (Şakarim 2008: 19).*

“Ey, ecel (keşke) bana içki versen de sarhoş olarak ölsem. Kıyamet gününde ayılmadan yerimden kalksam ve sevinçle coşsam. Sarhoşu sorguya çekmeseler, günahlarımı mizana koymasalar. Cehennem ateşi harıl harıl yansa da, ben onu sevgilinin nuru olarak algılasam. Bütün bunlar hayal değildir, benim imanım noksansızdır; kalbimi açsam ne sırlar olduğunu sen de görürdün.”

Bir başka şiirde âşık yine şarap isteyen, sarhoş olup aşkın zirvesine çıkmayı talep eden olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Altınday kızıl araktın asılın akel ayakşı-ay
Anık sırn aleminin aşa almaymın mas bolmay.*

Kızıl gül arbab bulbuldı koyar ma közin arbamay
Sıykırğa bası ilindi şıdasın kaytip sayramay (Şakarim 2008: 27).

“Ey sâkî! Kızıl altına benzer en asil şarabı bana getir; çünkü sarhoş olmazsam kâinatın sırrını anlayamam. Kırmızı gül bülbülün gözlerini nasıl kamaştırdıysa ve büyülenen bülbül nasıl şakımaya başladıysa (benim durumum da aynı ona benzer).”

Hakıyattın kımızın işip bugin mas edim
Tazalap jürek ındızın narestedey jas edim (Şakarim 2008: 122)

“Bugün hakikatin kımızını içerek sarhoş oldum; kalbin pasını temizleyince sabi gibi körpeçik oluverdim.”

Şair, birçok eserinde aklını kullananlara hitap ettiğinin altını çizmiştir. Zira ona göre beyinsizler için bu söylenenlerin boş bir dedikodudan farkı yoktur. Şiirlerindeki sırrı anlamak için muhataplarının da bu anlayışta olması gerekir. *Kur’an-ı Kerim*’de Allah’ın sadece akıl sahiplerini⁴ muhatap aldığı düşünülürse, Şahkerim’in bu minvalde yazdıklarının birer telmih örneği olduğu söylenebilir.

Sevgili gizlidir, gizemli olan her zaman caziptir. Onu görmek herkese nasip olmamıştır. Sevgili çıplak gözle görülmez, bu hedefe ulaşmak için sarhoş olup kalp gözünü temizlemek gerekir:

Jasırp tur jar özin bas közimen karama
Jüreginnin aş közin jannun sırrın arala
Körem desen jarımdı mas bol jürek tazala (Şakarim 2008: 38).

“Sevgili kendini gizlemiştir, sen ona baş gözüyle bakma. Kalp gözünü açıp can sırrına erişmelisin ki (onu görebilesin). Sevgiliyi görmek istersen sarhoş ol ve kalp gözünü aç.”

Şair, sevgiliyle ilk tanıştığı günü hayatının en mutlu günü olarak bilmektedir. O gün, eskiye dair her şeyi ateşe atarak, gerçek sevgiliyle kavuşmuş, onun ışığıyla sarhoş olmuş ve yaralı kalbi bu mutluluk karşı-

⁴ Konuya ilişkin Kur’an ayetleri için bk. 2/13, 76, 179, 197, 269; 3/7, 190; 5/13, 14, 58, 100; 6/32, 136; 7/66, 67; 8/22; 10/42, 100; 12/2, 111; 13/19; 14/52; 20/54, 128; 22/5; 25/44; 29/63; 38/29, 43; 39/9, 18, 21; 40/53, 67; 52/32; 59/14; 65/10; 89/5.

sında bayılmıştır. Âşık, hayallerine sımsıkı sarılmış, dertli kalbini sevgilin altından hazinesine bırakıvermiştir:

*Akıldan oyğa sır tarap, ümittin otı janğan küin.
Jar esirkep beri karap nurına jürek kanğan küin.
Eski imandı otka örtep asıl iman ağan küin.
Asık jardı taptım dep hakıykatka nanğan küin.
Jar nurına mas bolıp jaralı jürek talğan küin.
Bayansızğa kas bolıp akka könıl sağan küin.
Tauıp alıp tilekti ustap turıp bilekti.
Sanalı şerli jürekti sarı altınğa malğan küin (Şakarim 2008: 22).*

“O gün öyle bir gün ki; akıl düşüncüyü esir almış, ona gerçek sırrı bildirmiş ve ümit kıvılcımını alevlenmiştir. Eski inandıklarımın hepsini ateşe vererek yeniden iman kazanılmıştır. Sevgiliyi bulduğumu söyleyerek hakikate inandığım bir gündür. Sevgilinin ışığıyla sarhoş olmuş kalbimin baygın düştüğü bir gündür. Sevgiliyi bulunca onun bileklerine sımsıkı sarılarak, dertli kalbimi yârimin saf altından olan hazinesine boğduğum bir gündür.”

Bir diğer şiirinde ise şair akılı kuşa benzetmiş; bu kuşun, yolunu şaşırmasından uçtukça kâinatın gizemini çözebileceğine vurgu yapmıştır. Bu şiirde hüsn-i talil sanatından genişçe faydalanan şair, gül-bülbül motifini kullanmıştır:

*Akıl kusı adaspay aspandasa âlemde narse bolmas oğan tasa.
Jeti kök jerden onay baskış bolıp, ğarışka kol jetedi karmalasa.
Jannıñ bari mendey jar tabar edi teren oy saw akılmen şamalasa.
Ölim mağan ömirден mıñ ese artık jarğa kurban kıluvğa jan jarasa.
Jardı körgen közimnen süymek bolıp , ğajap pa tamam haywan antalasa.
Hakıykat Jar nurına kansa birew onun janı ölmeydi baltalasa.
Jar nurının uşkınu osı ğoy dep janğan otka şokınam Jar karasa.
Ot arkılı jarıma bas uramın tındaman kapırsın dep tabalasa.
Adamğa perışteler sajde kılğan adamnan jarım artık tım tamaşa.
Jaltarıp jardan nurın jasırğanı küin batıp jer jamılıp koralasa.
Jer jüzine kıp-kızıl gül bitirem közimnen kandı jasım sorğalasa.
Jardı körgen közime şokınıp jür suw burañdap mayısıp jorğalasa.
Taw tapılmay ağaştar kalğır ma edi bastarın jar sıykırı torlamasa.*

*Körse eriksiz sayray ma akın bulbul köniline güldin nuri ornamasa.
Asıksın dep ayıktar sökkenimen uyalmay ma mas akıl korlamasa.
Saw jürek tesile me ok batpasa ok ornuman bizdin oy şıkkan masa.
Ayık adam angarmas işki sırdı baykaydı sol tesikten mas karasa.
Arakka akıl, mastıkka oy biyletpek onay emes erterek kamdanbasa (Şakarim 2008: 25-26).*

“Akıl kuşu yolunu şaşırmadan, kaybolmadan kanat çırparsa, bu dünyada onun bilemeyeceği bir şey kalmazdı. Yedi kat gök ona merdiven olur, arşa kadar ulaşırdı. Akl-ı selimle düşünen herkes benim sevgili gibi bir sevgili bulurdu. Sonunda sevgiliye kavuşmak varsa ölüm bana yaşamaktan bin kat daha güzeldir. Bütün mahlûkat benim sevgiliyi gören gözlerimden öpmek için adeta yarışıyor. Hakiki sevgiliyi bulan kimsenin canı ölümsüzdür, baltayla ne kadar kesilirse kesilsin o ölmez. Dağın yerinde sabit kalması, ağaçların mayışık durmaları sevgilinin büyüğü yüzündendir. Sevgiliyi gören gözlerimden akan kandan kırmızı renkli güller yetişti. Su kıvrılarak akarken aslında benim sevgiliyi gören gözlerim karşısında istavroz çıkarmakta. Bülbülün gönlüne gülün ışığı vurmuştur, bundan dolayı o sürekli şarkı söylemekte. Ok saplanmasaydı kalp delinir miydi bu düşünceler okun saplandığı yerden çıkmıştır. O delik içerisindeki sırrı sarhoş olmayan anlayamaz, delikten içeri bakan sarhoş bunu anlar. Aklî içkinin, düşünceyi sarhoşun idaresine vermek için acele etmeli, yoksa geç kalınabilir.”

Sonuç olarak; yaşadığı dönem, toplumsal gerçekler göz önünde bulundurulduğunda Şahkerim Kudayberdiuli'nin sanatı takdire lâyıktır. Şair, kendi yaşadığı dönemde anlaşılamamış, toplumdan soyutlanma ihtiyacı hissetmiştir:

*İyesiz özüm kestim kindigimdi, zorğa aştım tar üngirde tündigimdi.
Sürgen ömir jayındı tügel uksan sonda anık bilersin kindigimdi (Şakarim 2008: 15).*

“Ben sahipsizim, kendi göbeğimi kendim kesmişim, dar mağarada penceremi büyük bir sıkıntıyla açmışım. Hayat hikâyemi baştan sona anlarsan, ancak o zaman benim kimliğimi anlamış olursun” diyerek toplumsal gerçeklere işaret etmiştir.

Kendisinin de belirttiği gibi o, “değişmeyen, ölümsüz bir hayatı” (Şakarim 2008: 29) arzulamıştır. Örneklerden hareketle, Şahkerim'in yârının ilahi bir sevgili olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Şahkerim Kудayberdiulı, özellikle aşk konulu eserlerinde divan şairlerinden esinlenmiştir; ancak şairin sanata önem vermekten ziyade, halka Hakk'ı anlatmayı kendisine bir vazife telakki ettiği söylenebilir. Bundan dolayı zaman zaman klasik Türk edebiyatı geleneklerinden sıyrılarak sade, açık, halkın anlayacağı dilden iman hakikatini duyurmaya çalıştığı görülür. Bazen şair, sarhoşluk hali, sevgili, can, aşk kavramlarını dahi şiirde tanımlama ihtiyacı hissetmiştir:

*Arak- akıl, mastık – oy, jar – hakıykat
jan – napsi, şatak – iyman, din – kıyanat.
Maskünem ayelsüygiş dinsiz ğoy dep
Sırım bilmey sırtınnan kılma ğaybat* (Şakarim 2008: 38).

“Arak (içki) akıl, sarhoşluk düşünce, yâr hakikat, can nefis, engel iman demektir. (Bu yazdıklarımaya bakarak ne demek istediğimi anlamadan) gerçekleri öğrenmeden sakın kadın peşinden koşan ayyaş olduğu mu söyleyerek gıyabımda konuşmayın.”

Şahkerim Kудayberdiulı'nın sevgiliyle ilgili şiirleri burada tespit ettiklerimizle sınırlı değildir. Bu çalışmada şairin âşık ve sevgili anlayışı genel hatlarıyla tahlil edilmeye çalışılmıştır. Şairi yaşadığı toplumun hislerinin tercümanı olarak düşünürsek, şairin diğer eserlerinin de tahlili kültürlerarası münasebetleri şekillendiren unsurları belirlemek adına önemlidir. Bu düşünceden hareketle şairin diğer eserlerinin de değerlendirilmesi gerekir.

Kaynaklar

- ABDİĞAZİYULI, Baltabay (2008), *Şakarim Älemi*, Almatı: Raritet.
- KABIŞULI, Ğabbas vd. (2009), *Şakarim men Kayum – Tağdırlas*, Astana: Foli-ant.
- KAKİŞEV, Tursınbek (2007), “Kasköylıktı Jengen Azamat”, *Şakarimtanuw Maseleleri*, Almatı.
- KAMALAŞULI, Biykumar (2005), *Kazak Halkının Dastırlı Toy-Mereke, Sawık-Sayran, Ultık Oyn, Tamaşaları*, Almatı: Öner.
- Kur’an-Kerim Açıklamalı Meali (2010), Ankara: TDV Yayınları.
- MIRZAHMETULI, Mekemtas (2007), “Abay men Şakarimniñ Sufizmge Kattısı”, *XXI Ğasır jane Şakarimniñ Ruhani Murası*, Semey, 3-12.
- OMAROV, Dosım (2008a), *Şakarim Şiñi*, Almatı.
- OMAROV, Dosım (2008b), *Şakarimniñ Üş Anığı*, Almatı: Bilim.
- SEYSENBAYEV, Rollan (2007), “Mutılğannıñ Oraluwı”, *Şakarim Älemi*, Semey, III, 5-17.
- SIDIKOV, Erlan (2013), *Şakarim*, Almatı.
- ŞAKARİM, (2003), *Kazak Aynası*, Almatı: Atamura.
- ŞAKARİM, (2008), *İmanım*, Almatı: Arıs.